

MAHALLA INSTITUTINING SHAKLLANISH VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI (XIX–XX ASRLAR)

Qurbonova Feruza Qo‘ziyevna
Osiyo xalqaro universiteti magistranti
fkurbonova804@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada mahalla institutining XIX–XX asrlardagi shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tarixiy, ijtimoiy va huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Mahalla institutining an‘anaviy boshqaruv shakli sifatida yuzaga kelishi, chor Rossiyasi mustamlakachiligi davridagi o‘zgarishlar, sovet tuzumi yillarida uning funksional imkoniyatlarining cheklanishi hamda XX asr oxiriga kelib jamiyatdagi ijtimoiy institut sifatidagi ahamiyatining saqlanib qolishi ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot jarayonida tarixiy-tahliliy, qiyosiy va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi. Maqola natijalari mahalla institutining milliy o‘ziga xos ijtimoiy boshqaruv modeli sifatida tarixiy ahamiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: mahalla, ijtimoiy institut, jamoa boshqaruvi, an‘anaviy jamiyat, XIX asr, mahalla oqsoqoli.

Kirish

Jamiyat taraqqiyotida ijtimoiy institutlarning shakllanishi va rivojlanishi muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbek jamiyatida bunday institutlardan biri — mahalla hisoblanadi. Mahalla asrlar davomida aholini o‘zini-o‘zi boshqarish, ijtimoiy tartibni ta‘minlash, urf-odat va an‘analarni saqlab qolishning muhim mexanizmi bo‘lib kelgan.

XIX–XX asrlar mahalla institutining rivojlanishida murakkab va ziddiyatli davr hisoblanadi. Bu davrda mahalla chor Rossiyasi mustamlakachiligi, keyinchalik esa sovet tuzumi siyosiy-ma‘muriy tizimi ta‘siriga uchradi. Shunga qaramay, mahalla jamiyat hayotidagi ijtimoiy, ma‘naviy va tarbiyaviy funksiyalarini to‘liq yo‘qotmadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — mahalla institutining XIX–XX asrlardagi shakllanish va rivojlanish bosqichlarini tarixiy nuqtayi nazardan tahlil qilish, uning ijtimoiy boshqaruvdagi o‘rni va ahamiyatini ilmiy asosda ochib berishdan iborat.

ASOSIY QISM

1. Mahalla institutining tarixiy shakllanish asoslari

Mahalla Sharq jamiyatlariga xos bo‘lgan an‘anaviy ijtimoiy tuzilma sifatida shakllangan. U dastlab hududiy qo‘shnichilik asosida tashkil topgan bo‘lib, aholining kundalik

ehtiyojlarini qondirish, o'zaro yordam va nazoratni amalga oshirish vazifalarini bajargan. Mahalla oqsoqoli, imom yoki obro'li shaxslar jamoa boshqaruvida muhim rol o'ynagan.

XIX asr boshlarida mahalla aholining ijtimoiy hayotini tartibga soluvchi muhim institut sifatida faoliyat yuritgan. Nikoh, marosimlar, nizolarni hal etish, kambag'allarga yordam ko'rsatish kabi vazifalar mahalla doirasida amalga oshirilgan.

2. XIX asrda mahalla institutining rivojlanishi

XIX asrning ikkinchi yarmida Turkiston hududining chor Rossiyasi tomonidan bosib olinishi mahalla institutiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Mustamlakachi ma'muriyat mahallani rasmiy boshqaruv tizimiga bo'ysundirishga harakat qildi. Shunga qaramay, mahalla ichki ijtimoiy hayotni tartibga solishda nisbatan mustaqilligini saqlab qoldi.

Bu davrda mahalla asosan norasmiy ijtimoiy institut sifatida faoliyat yuritgan bo'lib, davlat tomonidan uning huquqiy maqomi to'liq tan olinmagan. Biroq aholi ongida mahalla jamoaviy birdamlik va ijtimoiy nazorat vositasi sifatida muhim ahamiyat kasb etgan.

3. XX asr boshlarida mahalla va ijtimoiy o'zgarishlar

XX asr boshlarida jadidchilik harakati va ijtimoiy islohotlar mahalla faoliyatiga yangi mazmun olib kirdi. Mahalla nafaqat an'anaviy marosimlar markazi, balki ma'rifiy va tarbiyaviy faoliyat yurituvchi muhitga aylana boshladi.

Biroq 1917-yilgi inqilobdan so'ng sovet hokimiyati mahalla institutini eski tuzum qoldig'i sifatida baholadi. Natijada mahalla vakolatlari keskin cheklanib, uning ko'plab funksiyalari davlat organlariga o'tkazildi.

4. Sovet davrida mahalla institutining holati

Sovet davrida mahalla rasmiy boshqaruv tizimidan chetda qoldi. Davlat siyosati markazlashgan boshqaruvga asoslangan bo'lib, mahalla mustaqil institut sifatida tan olinmadi. Shunga qaramay, mahalla norasmiy ijtimoiy institut sifatida mavjud bo'lib qoldi.

Bu davrda mahalla aholi o'rtasida ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, urf-odatlarini saqlash va ma'naviy tarbiya berishda muhim rol o'ynadi. Ayniqsa, oilaviy marosimlar, qo'ni-qo'shnichilik munosabatlari mahalla orqali boshqarilib kelindi.

5. XX asr oxiriga kelib mahalla institutining ijtimoiy ahamiyati

XX asr oxirida ijtimoiy ongda mahalla institutining jamiyat hayotidagi ahamiyati qayta baholana boshladi. Mahalla aholini birlashtiruvchi, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi muhim institut sifatida namoyon bo'ldi. Bu holat keyinchalik mustaqillik davrida mahalla institutining huquqiy jihatdan mustahkamlanishiga zamin yaratdi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, mahalla instituti XIX–XX asrlarda murakkab tarixiy bosqichlarni bosib o'tgan. Chor Rossiyasi va sovet davri siyosiy sharoitlariga qaramay, mahalla o'zining

asosiy ijtimoiy funksiyalarini saqlab qoldi. U jamiyatda o‘zini-o‘zi boshqarish, ijtimoiy birdamlik va ma’naviy tarbiyaning muhim vositasi bo‘lib xizmat qildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, mahalla instituti tarixiy tajribaga ega bo‘lgan milliy ijtimoiy boshqaruv modeli sifatida jamiyat taraqqiyotida muhim o‘rin egallaydi. Uning XIX–XX asrlardagi rivojlanish bosqichlarini o‘rganish bugungi kundagi ijtimoiy institutlarni takomillashtirish uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Qosimov B. O‘zbek jamiyati va mahalla. – Toshkent: Fan, 2005.
3. Jo‘rayev N. O‘zbekiston tarixi. – Toshkent: Sharq, 2011.
4. Saidov A.X. Fuqarolik jamiyati institutlari. – Toshkent: Adolat, 2010.
5. Abdurahmonov O. Mahalla va jamiyat taraqqiyoti. – Toshkent: O‘zbekiston, 2015.